

UURIMUS TALLINNA XVII SAJANDI KÄSITÖOLISTEST*

Doktor A. Soomilt on Eesti ajaloo aineil ilmunud järjekordne soliidne uurimus, seekord Tallinna tsunftikäsitöolistest XVII sajandil. Teame, et XVII on A. Soomi uurimiste n.-õ. kodusajand, ning seepärast on mõistetav ka teema selline ajaline piiritus. Kuid see sajand pole saanud A. Soomile uurimisobjektiks mitte juhuslikult. Vaadeldava teose kokkuvõttes märgib ta seda otseselt, leides, et XVII sajand on Tallinna majanduselus ideedest ja sündmustest rikas üleminekufaas keskaja majanduselt uusaja majanduslikule mõttele ja organisatsioonilistele vormidele. Seda üleminekufaasi iseloomustab eelkõige Rootsi valitsuse püüe rakendada merkantilistlikku majanduspoliitikat. Maa majanduselu sõltus sel puhul esmajoonel riigivalitsemise oskusest.

Võib-olla võinuks autor sellele tähelepanu juhtida juba teose sissejuhatuses koos linna majanduselu põhijoonte ja neis avalduvate erijoonte näitamisega ning käsitluseski just selles plaanis mõneti veelgi enam vastandada uusi mõtteid ja taotlusi Tallinna tsunftimeistrite vanade arusaamadega. A. Soomi kõnesolevast uurimusest tõdeme, kui visalt püüsid kord juurdunud tõekspidamised ja tegevuspraktika Tallinna tsunftikäsitöös, vaatamata Rootsi valitsuse majanduspoliitilisele üldsuunale. Sissejuhatuses olnuks mõeldav anda ka historiograafiline ülevaade ja hinnangud varasematele uurimustele, eelkõige A. Marguse Tallinna Linna Arhiivi materjalidel rajanevatele käsitlustele.

A. Soomi uurimus koosneb viiest peatükist, millest I on pealkirjastatud «Käsitöölised Tallinnas, nende organisatsioonid, statuudid (skraad) ja ametialane seisund», II — «Käsitöölise kutseõpe. Meister ja sell», III — «Käsitöölise monopolitaotlused», IV — «Tsunftid ja raad võitluses

käsitööreformi pärast» ja V — «Tallinna käsitöölise müügiturg». Neile lisanduvad allikate ja kirjanduse loetelu ning isiku- ja kohanimed register.

Nii mahuliselt kui ka informatsiooni hulgalt langeb uurimuse raskuspunkt esimesele peatükile, milles on vaatluse alla võetud iga tsunft nii omaette, eraldi kui ka rühmadena profiili järgi. Esimene grupp hõlmab ehituse ja puidutöötlemisega seotud ameteid. Tinglikult on sellesse gruppi arvatud ka möldrid, kuid üks nemadki pidid tundma ehituskunsti, vähemalt niipalju, et veskite ehitamisega toime tulla. Kokku on siin käsitletud kümmet ametiorganisatsiooni. Teine grupp hõlmab metallitöötlejaid, keda leidis kokku seitsmes tsunftis, kolmas naha ja karusnaha töötlejaid — kokku kuues tsunftis, neljas rõivastusala meistreid — kokku viies tsunftis ja kuues pagarite ning lihunike ameteid. Nende traditsiooniliste käsitööalade esindajate kõrval on eraldi peatutud tervishoiuga tegutsevatel isikutel, kelleks üksikute arstide kõrval olid peamiselt habemeajajad, kes tegelesid nii haavaarstidena kui ka kirurgidena, ja mõningal määral ka saunapidajad.

Iga tsunfti puhul on autor selgitanud selle tekkelugu, statuudi ehk skraa koostamise ja kinnitamise käiku ning selles hiljem tehtud muudatusi. Uute tsunftide puhul oli kombeks üle võtta mõne teise linna vastava ameti skraa. Autor märgib, et Rootsist pärinevad meistrid valisid endile vajaliku skraa Stockholmist, saksa meistrid aga Põhja-Saksa linnadest. Näib, et ka sel puhul oli määravaks Tallinna asunud meistrite varasem tegevuskoht.

Tsunftide tegevust käsitledes on autor püüdnud pakkuda võimalikult rohkem ja võimalikult kõige olulisemat informatsiooni. Kõigel sel oleks lühikeses ülevaates raske peatuda, seepärast piirdugem vaid kõige olulisemaga.

Müürseppade kohta märgitakse, et varasematel aegadel moodustasid nad koos pil-

* Arnold Soom, Die Zunfthandwerker in Reval im siebzehnten Jahrhundert. Stockholm, 1971. 223 lk.

di- ja kiviraaduritega ühise ametiorganisatsiooni ja et alles 1690. aastal moodustasid nad omaette tsunfti (lk. 15). Võib-olla tuleks seda nii tõlgitseda, et varasem organisatsioon kuulus Oleviste gildi ja et omaette tsunfti loomine tähendas saksa müürseppade eraldumist omaette organisatsiooni ning siirdumist Kanuti gildi sellal, kui intriigidest kurnatud Oleviste gild oli likvideerumas. Järgneval, s. o. XVIII sajandil oli all-linnas tegemist juba kahe müürseppade ametiga. Üks neist, tsunft nimelt, koosnes saksa müürseppadest, teine, nn. väikeamet, mitesakslastest. Samasugune oli lugu XVIII sajandil puuseppadega.

Kuni 1637. aastani moodustasid ühise ameti ka maalrid, klaasijad ja tiserid. See koondamet oli nähtvasti osalt tingitud nende kutsealade tegevusprofiili põimumisest varasemal perioodil, osalt aga meistrite väikesest arvust neil aladel. Sellel koondalal tõi XVII sajand aga palju uut. Autor näitab, kuidas portreemaalide moodimine avardas maalikunstnike tegevusvälja, kes samuti kuulusid sellesse ühisesse tsunfti. Võib arvata, et just viimaste soovil toimus maalrite eraldumine 1637. aastal omaette tsunfti. Klaasijate tegevuspõldu aga laiendas kahtlemata klaasitööstuse edukas areng XVII sajandil Lääne-Euroopas ja Rootsisis. Pealegi asutati 1628. aastal Hiiumaale esimene klaasikoda Eestis.

Tootlike jõudude üldine areng XVII sajandil kujundas ümber olemasolevad ja tingis uute ametialade tekkimist. Nii oli näiteks isesisva treialite ameti tekkimine (1650) eelkõige tingitud ketrusel murrangut tähistanud voki levimisega.

Metallitöötlemisega tegutsesid Tallinnas varem vaid kaks ametit — kullassepad ja sepad. Viimaste tegevussfääri laienemisest ja spetsialiseerumisest saame autori käsitlusest üksikasjalise pildi. Sama näeme ka nahatöötlemise ja rõivastuse alal. Privilegeritud seisuste riietus muutus XVII sajandil sedavõrd, et rätsepatele pidid appi tulema kitsama eriala meistrid, nagu nõõp- ja nõõrsepad, kinnas- ja kübarsepad. Kui varem nahkvööde tegemine oli kuulunud sadulseppade ameti profiili, siis XVII sajandil muutus vöö omaette meistriteoseks ja Tallinna saabusid sellele spetsialiseerunud käsitöölised. 1662. aastal loodi isegi omaette rihmurite tsunft. Kuid mitte ainult riietus ei muutunud. XVII sajand tõi endaga

kaasa peaaegu kõikidel elualadel mõndagi uut, mis ühel või teisel viisil mõjutas käsitöö tegevussfääri laienemist. Nii oli juba trükikunsti enese leitamine saavutuseks, mis kiirendas tsivilisatsiooni arengut. Kuid seoses trükikunsti ja raamatute levimisega ei suurenenud mitte üksnes paberivajadus, vaid tekkis ka nõudmine spetsiaalsele õhukesele pehmele ja värvilisele nahale, mida tollal kasutati peamiselt raamatute köitmiseks. Sellist nahka tunti korduani nime all (Hispaania tolaeagse kultuurikeskuse Córdoba järgi), selle valmistajaid aga nimetati korduanteigijateks.

Kõigi nende ametite tekkimise ja tegevuse kohta leiame vaadeldavast teosest väärtuslikke ja üksikasjalikke andmeid. Mitmest aspektist kõneldakse ka sellistest traditsioonilistest käsitööametitest, nagu seda olid kingseppade, rätsepate, pagarite ja lihunike tsunftid. Võib-olla oleks autor saanud suuremat rõhku panna neil käsitööaladel toimunud muudatustele ja neist muudatustest tulenevatele tagajärgedele. Eriti oleksime seda oodanud seoses uute ametiorganisatsioonide tekkimise käsitlemisega.

Esimese peatüki viimases osas käsitleb autor käsitöölise ja väikegildide suhteid. See on Tallinna käsitöölise XVII sajandi ajaloos äärmiselt huvitavaid probleeme — esitaks seepärast, et erinevalt teistest linnadest, kus oli vaid üks käsitöölise gild, oli neid Tallinnas kaks, teiseks sellepärast, et kaheks gildiks jagunemise taga peituvad väga tõsised sotsiaalsed ja rahvuslikud vastuolud. Kuigi need vastuolud kerkivad seoses teiste probleemidega kaudsemalt esile ka uurimuse järgnevais peatükkides, oleks ometi meeleldi just selles peatükis soovinud saada kõnesoleva küsimuse kohta üksikasjalikumalt informatsiooni. Tõsi küll, selle soovi täitmist raskendab eelkõige see, et Oleviste gildi likvideerumisel XVII sajandi lõpul hävis täielikult ka tema arhiiv. Seepärast tuleb paratamatult leppida teatud lünkadega Tallinna käsitöö ajaloos nii XVII sajandil kui ka varasematel ajajärgudel. Kuid mõndagi annaks ehk rekonstrueerida teistes allikates leiduvate fragmentide järgi, eriti kui asja käsile võtaks selline suurte kogemustega ning ajajärku ja olemasolevaid allikaid hästi tundev uurija, nagu seda on A. Soom. Just see asjaolu põhjustab ja õigustab kõnesoleva hea ning väga põhjaliku

uurimuse autorile taolise soovide esitamise. Tahaksime loota, et A. Soom seda edaspidi teebki.

Uurimuse teises peatükis on autor üldis-tavaid järeldusi teinud nii kutseõppe kui ka meistri ja selli positsioonide kohta kõigis tsunftides. Siingi on käsitluse aluseks paratamatult olnud Kanuti gildi ja sellesse koondunud tsunftide arhiivid. Peatüki esimese punkti all jälgitakse eestlaste tsunftidesse pääsemise raskenemist XVII sajandi lõpul ning lisatakse huvitav vahemärkus, et analoogiline olukord kujunenud vendidel Põhja-Saksamaa linnades, sealhulgas Lüübekis (lk. 96—97).

Eesti ajaloo seisukohast on see probleem äärmiselt huvitav. Oleksime autorile tänulikud, kui ta võimaluse leiaks selle küsimuse juurde veel kord tagasi tulla ja seda üksikasjalikumalt käsitleda. Eriti vääriksid tähelepanu need muutused, mis esinesid Oleviste gildi likvideerimisfaasis ja pärast likvideerimist.

Alles seal, kus autor käsitleb tsunftide võitlust raevõimuga, kuuleme kingsepp Hans Harrieni suurprotsessist, mis sai alguse sellest, et kingseppade tsunft kategeooriliselt keeldus teda vastu võtmast. Seejuures on märkimisväärne, et tsunftil ei olnud mingeid pretensioone tema ametioskuse suhtes, mille ta ettenähtud korras oli omandanud kohaliku meistri Daniel Langi juures.¹ Ka oli tõestatud tema sünd ausast abielust. 1661. aastal hargnenud protsessis oli tsunfti ainukeseks vastuväiteks see, et Hans Harrien oli varem töötanud iseseisvalt, kuulumata tsunfti, ning rikkunud seega jämedalt ametiala põhireegleid. Harrien aga oli seda teinud raevõimu loal ja sellepärast, et tsunft oli juba algusest peale keeldunud teda vastu võtmast. Tekib küsimus, kas tsunft ei keeldunud Harrieni vastu võtmast just sellepärast, et ta oli eestlane, nagu seda nime järgi võiks arvata (Harju Hans või Hans Harjumaalt).

Kanuti gildi võitlus eestlaste vastu oli toimunud juba gildi loomise ajast peale. Vanimateski skraades seisis, et gildivennaks ei tohi vastu võtta endist sulast (teises variandis mittevaba) ega temast sündinut. 1508. aastal otsustati, et mitterakslased ei

tohi Kanuti gildi pääseda ei gildivennana ega isegi mitte külalisena.²

Küllap on autoril õigus, kui ta arvab, et sõdade ja katkude katsumused pehmendasid mõnevõrra Kanuti gildivendade hoiakut mitterakslaste suhtes (lk. 96). Kuid mitterakslasest käsitöölise vastuvõtmine Kanuti gildi tähendas ilmselt seda, et ta oli juba saksastunud või saksastumas.

Mida Oleviste gild endast õieti kujutas, jääb meile ähmaseks. Autor märgib vaid seda, et Oleviste gildi olid koondunud ametid, mis koosnesid mitmete rahvaste liikmeist (lk. 96). Kuid Kanuti gildi meistrite seisukohast ei väärinud need ametid tõeliselt «õilsat» käsitööd. Veel vähem «õilsad» olid neisse ametitesse kuuluvad «mitterakslased». Väga otseselt kõneldi sellest siis, kui 1632. aastal valiti Oleviste gildi oldermanniks mündrik Heinrich Nyeländer, endine majasulane. Kuigi raad valimised kinnitas, ei tunnustanud seda ei Suurgild ega Kanuti gild. Viimane katkestas Nyeländeri ametisoleku ajal demonstratiivselt suhted Oleviste gildiga.³ Seoses sellega kerkib taas kiusakas küsimus: millised olid kutseõppe ja õpilase, selli ja meistri suhted Oleviste gildi kuuluvais ameteis? Sellele küsimusele vastust saada pole lihtne. Kuid see probleem Tallinna ajaloo ootab XVII sajandi arhiivianesest uusi õnnelikke leide — kasvõi killukeste näol.

Uurimuse kolmas peatükk, milles vaadeldakse käsitöölise monopolitaotlusi, sisaldab mitmeid tsunftikäsitööle omaseid väga huvitavaid probleeme. Osa neist, eelkõige tsunftimeistrite võitlus tsunfti mittekuuluvate käsitöölisega, kuulub tsunftivaimu ja -võimu valdkonda. Tallinna tsunftimeistritel on omad erimuredki, mille põhjuseks oli eelkõige see, et Tallinn jagunes kaheks administratiivselt iseseisvaks osaks — all-linnaks ja aadlile alluvaks Toompeaks koos selle eeslinnaga (Tõnismägi — Paldiski maatee piirkond). Viimastes aga leidsid eesti käsitöölised kergemini tegevusvõimalusi kui all-linnas.

Tsunftiõigustest ja -traditsioonidest tingitud vastuoludest ning raevõimu püüdest kärpida neist võrsunud vesivõsusid kõneleb

² Sealsamas, s.-ü. 16^a, l. 10; s.-ü. 16^b, l. 30.

³ A. Margus, Tallinna Linnaarhiivi kataloog. IV: Kanuti gildi arhiiv. Tallinn, 1938. XLI.

¹ TLA (=Tallinna Linna Arhiiv), f. 190 (Kanuti gild), nim. 1, s.-ü. 6, l. 265.

uurimuse neljas peatükk. Selles küsimuses peegeldab raevõimu hoiak teatud määral Rootsi keskviimu nõudmist ja seisukohti.

Oigupoolest toimus ju seisuste, gildide ja ametite vahel varemgi pidev protsesside- ja intriigiderohke võitlus õiguste ning privileegide pärast. XVII sajandil, sedamööda kuidas tugevnesid tsunftikäsitöö positsioonid, hakkasid üha tugevamini ilmnema ka selle negatiivsed jooned. Niisugune oli eelkõige meistrite taotlus muuta tsunftid võimalikult kinnisemaks ja igati raskendada uute meistrite pääsemist nendesse, et nõrgendada konkurentsi. Konkurentsi piiramine aga tõi endaga kaasa meistrite üha hooletuma suhtumise töösse ja hindade üleskrüvimise. Eriti palju kaevati kingseppade peale nende halva töö, kõlbmatu materjali, tellimuste täitmiseiga venitamise ja kõrgete töötasude pärast. 1651. aastal sekkusid asjasse isegi Rootsi keskviimu esindajad. Raad ähvardas kingseppmeistreid, et kui asi ei parane, annab ta jalatsite sisseveo ja müügi vabaks (lk. 147). Järgnevail aastail probleem laienes ja 1653. aastal sai Tallinna raad Stokholmist korralduse töötada linna jaoks välja uus käsitöökorraldus. Tsunftimeistrite ägeda vastuseisu tõttu nende huviseid riivavatele uuendustele venis sellegi korralduse täitmine ning teravnes rae ja tsunftide vaherkord. Mõnel juhul, kui tsunftid keeldusid uusi meistreid vastu võtmast, andis raad viimastele loa oma kutsealal töötada väljaspool tsunfti. Nii oli see Rootsi Tallinna asunud rätseppmeistri Jones Griepiga ja kingsepp Hans Harrieniga. Kuid just seoses viimasega tekkis 1661. aastal rae ja kingseppade tsunfti vahel äge protsess, mis hiljem viis äärmiselt teravale kokkupõrkele rae ja Kanuti gildi vahel. Kõigist neist sündmustest, mis 1661. aastal relvasutatud kokkupõrkeks arenesid, kõneleb autor arhiividokumentidele tuginedes oma kõnesolevas uurimuses üksikasjalikult (lk. 149—164). Olukorra reguleerimiseks andis Rootsi valitsus oma resolutsioonid 30. juulist 1662 koos Tallinnale määratud uue käsitööliste reglemendiga. Peatükk lõpeb tsunftide ametiskraade reformimisega ja seoses sellega tekkinud tsunftimeistrite uute püüetega takistada rae sekkumist nende sisekorda.

XVII sajandi sotsiaalsete ja ühiskondlike vastuolude selgitamise seisukohalt on see peatükk äärmiselt huvitav, aidates meil

mõista tolaeagseid rahutuid sündmusi Tallinnas.

Uurimuse viimane peatükk, kus käsitletakse Tallinna käsitööliste turgu, on samuti üldistavat laadi, kuid pakub seejuures ühtlasi rikkalikult illustreerivaid detaile Tallinna käsitööliste tegevusest väljaspool Tallinna.

Kokku võttes tuleks rõhutada, et vaadeldav teos on soliidne, väga põhjalikult dokumenteeritud uurimus XVII sajandi Tallinna majanduselust. Tema kirjutamisel on kasutatud Rootsi Riigiarhiivi paljusid fonde, Lundi Ülikooli raamatukogust De la Gardie kolleksiooni, Göttingenis asuvaid Tallinna Linnaarhiivi ürikuid jne., samuti väga ulatuslikult trükitud avaldatud uurimusi. Viimaste hulka võinuks kuuluda ka L. Tiigi lühiaurimus «Tallinna gildidest ja nende kinnistuist».⁴ Autor on endale võetud ülesande näidata tsunftikäsitööd ühes Baltimaa suurimas linnas sajandi vältel täitnud faktilise materjali esitamise osas suure vastustundega, jäänud aga liiga tagasihoidlikuks nende interpreteerimisel. Teos on suureks abiks Tallinna vanima ajaloo ja ka Eesti majandusajaloo uurijaile. Tänu temale oli ka käesoleva tutvustava ülevaate autoril võimalik süvendada ja täpsustada XVII sajandi käsitöö kohta käivat lõiku «Tallinna ajaloo» I köites.

Oleks rõõmustav, kui A. Soom edaspidi Tallinna XVII sajandi ajalugu uurides valgustaks lähemalt ka manufaktuuri-tööstuse tekkimist Tallinnas. Tõsi küll, manufaktuuri-tööstus oli sel ajal Tallinnas äärmiselt tagasihoidlik ja piiratud, kuid uue elemendina Tallinna majanduselul siiski mitmeti väga huvitav. Autor on uurimuse sissejuhatuses osutanud tähelepanu ühele Tallinna varasemale manufaktuurile — Tallinna paberiveskile. Sellegi saatus kõneleb juba algusest peale raskustest, milledega tuli kokku pörkuda neil, kes otsisid uusi lahendusi ja uusi võimalusi hüviste tootmisel. XVII sajandil olid need, nagu ka manufaktuuri asutaja, energiline Stokholmi raamatukaupmees Lorenz Jauch, ju eelkõige julgeteks pioneerideks. Kas ka uut vaseveskit, mis 1641. aastal 1200 riigitaalri eest ära müüdi, ei tuleks

⁴ Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 70. Tartu, 1958. 48 lk.

vaadelda juba manufaktuurina? Mida endast kujutas tollal arsenal? Milline oli lugu tööjaotusega neis ettevõtteis? Millised olid manufaktuuride tekkimise eeldused ja arengut pidurdavad tegurid Tallinnas? Üsna kasi-nasti on meil andmeid erakordselt mahukate tööde organiseerimisest ja kõige vajalikuga varustamisest Tallinna kindlussüsteemi rekonstrueerimisel XVII sajandi lõpul, samuti Rootsi armee ja laevastiku vajadus-test ning nende rahuldamisest. Mingisugune

osa selles võis olla ja ilmselt oligi ka Tal-linna käsitöölistel. Need Tallinna XVII sajandi majanduselu probleemid ei kuulu otseselt tsunftikäsitöö sfääri. Ometi on või-malik, et A. Soom võib neiski küsimustes Rootsi Riigiarhiivi materjalidele tuginedes mõndagi öelda.

Avaldades autorile tunnustust soliidse uurimuse eest, jääme ühtlasi ootama temalt üha uut.

O. KARMA

... ja ...

... ja ...

... ja ...

... ja ...